

Iva BELJAN

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

Izvorni znanstveni rad.
Prihvaćen za tisak 1. 6. 2017.

Tradicija i suvremenost: elementi kronike i njihova uloga u romanu *Boje višnje* Enesa Karića

UVOD

Boje višnje (2016) naslov je četvrtog romana akademika Enesa Karića (1958), profesora na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu s bogatom bibliografijom koja uključuje brojne znanstvene i stručne knjige i studije, prevoditeljske, priređivačke i uredničke radove te knjige eseja i putopisa.

Kao romanopisac Karić se pojavio 2008. godine objavljujući *Pjesme divljih ptica*, i već se u prvom pripovjednom ostvarenju pokazao kao formiran pripovjedač s vrlo prepoznatljivim rukopisom. U romanima je spojio znanstvene i esejističke preokupacije s pripovjednim medijem, kako na tematskoj razini, tako i kombinirajući pripovjedni i esejistički diskurs. Među središnjim se temama izdvajaju interes za društveno-političku zbilju i njezine aktualne probleme (posljednji rat u BiH i njegove posljedice, društvena podijeljenost, odnos muslimana i Europe itd.), ali su oni tijesno prepleteni s problemima religije, filozofije i umjetnosti, odnosno pitanjima o mogućnosti spoznaje te mogućnostima jezika u iznalaženju i izražavanju smisla. Širina tematskih preokupacija i njihovo poznavanje predstavljaju Karića kao pisca-erudita, što je jedno od važnih obilježja njegovih romana koje utječe na sve njihove aspekte.

Na oblikovnoj se razini Karićevi romani pokazuju vrlo zanimljivim za analizu jer širok tematski raspon prate i sugestivna formalna rješenja. Pozornost privlači i jezična stilizacija i uopće kreativno iskorištavanje svih jezičnih potencijala, među kojima osobito knjiškog i arhaičnog sloja jezika, ali i lokalnih idioma karakterističnih za odabrane pripovjedače ili likove.

Upravo je jezična stilizacija jedan od elemenata koji pokazuju da se Karićevi romani ne uklapaju do kraja u suvremene poetike tzv. stvarnosne književnosti, s kojima dijeli interes za društveno-političku zbilju i formu povijesnog i političkog romana. Jezik je u njegovim romanima, kao i brojni drugi elementi, (i) pod utjecajem tradicionalne islamske književnosti, sufijske poezije i starijih filozofskih, religioznih i mističkih spisa, a osobito jezika i stila *Kur'ana*. Uočljivo je da je jezična stilizacija, s obzirom na leksik, red riječi, ritam rečenice, pažljivo kombiniranje jezičnih znakova i druge elemente, često bliska pjesničkoj (usp. Beljan 2009. i 2011), čak i u slučajevima kad nije posve povezana s odabirom pripovjedača i

njegovim jezičnim navikama (primjerice u romanu *Slučajno čovjek*).

Otklon od realističkih pripovjednih modela, koji su na prvi pogled zastupljeni u Karićevim romanima, može se zamijetiti i u variranjima pripovjednih perspektiva u kojima se stvarnost pokazuje izrazito ovisnom o promatraču, kao i u čestoj pojavi elemenata čudesnog i fantastičnog koji usložnjavaju njegov pripovjedni svijet.

Spajanje tradicionalnih i modernih te istočnih i zapadnih književnih poticaja i uzora, dijalog s književnom tradicijom u Bosni i Hercegovini (sa Selimovićem, Andrićem, kroničarima, moglo bi se reći i s tradicijom alhamijado-književnosti), potom interes za društvena i politička pitanja u kontekstu filozofskih i teoloških promišljanja, elementi su koji u različitim oblicima dolaze do izražaja u svim Karićevim romanima. Prvi od njih, *Pjesme divljih ptica*, priču smješta u osmansku Bosnu druge polovice 16. stoljeća i alegorijski je povezuje s bosanskohercegovačkom sadašnjosti, pripovijedajući je iz perspektive intelektualca koji predstavlja manjinu u složenim društvenim procesima. Drugi roman, *Jevrejsko groblje*, priču smješta u opkoljeno Sarajevo u vrijeme posljednjega rata i pripovijeda je iz perspektive društvenog marginalca, dječaka-izbjeglice Sadika Dobrače (usp. Kazaz 2011). Roman *Slučajno čovjek* svojevrsan je nastavak *Jevrejskoga groblja* jer prati Sadikovu izbjegličku priču u Nizozemskoj i priču muslimanske emigracije u Europskoj uniji, baveći se za Karića karakterističnim temama međureligijskog i međukulturalnog dijaloga. Na dubljoj se pak razini njegovi romani bave univerzalnim problemima podijeljenosti i nerazumijevanja te pitanjem (ne)mogućnosti komunikacije.

U romanu *Boje višnje* Karić razvija neke od svojih prepoznatljivih preokupacija, a osobitu pozornost privlači korištenjem elemenata kronike i njihovim pripovjednim prerađivanjem, nudeći tako i vlastitu interpretaciju kroničarske tradicije u Bosni i Hercegovini.

PRIČA I MODEL OBRADE

Priča romana obuhvaća događaje u Višnjevu, selu travničkoga kraja, u razdoblju od 1963. do 1973. godine, prateći u prvome redu živote članova obitelji djeda Huseina "Huse Austrougara", osobito njegova

sina Emina i snahe Sabihe-Podovke te njihova Dječaka. Kroz događaje koji obilježavaju život travničkoga sela, roman posredno oblikuje i literarnu sliku vremena u socijalističkoj Bosni i Hercegovini.

Iz epiloga i napomene u kojoj autor naglašava da roman posvećuje svojim roditeljima Eminu i Sabihi (usp. Karić 2016: 417), jasno je da je priča autobiografski zasnovana i da Dječak iz romana predstavlja samog autora Enesa Karića. Međutim, za moguća je polazišta u interpretaciji zanimljiva upravo činjenica da autor za oblikovanje takve priče odabire konvencije kronike. Obrađujući motive priče na osobit način, autor ih oblikuje u složene književne znakove čija značenja umnogome nadilaze doslovnu razinu, na kojoj (možda) posreduje događaje iz vlastitog iskustva.

U tom je smislu zanimljiva i napomena na početku romana: "Ova je knjiga izmišljena nekoliko puta. Svaka sličnost sa stvarnim događajima, svaka asocijacija na vrijeme, na imena mjesta i ljudi namjerna je. Usud je svih sjećanja to da se moraju izmisliti" (Karić 2016: 4). Napomena se može čitati na autopoetičkoj razini, gdje signalizira shvaćanje pripovijedanja kao stvaranja posebnoga svijeta s posebnim zakonitostima i značenjima, čak i kad se (naizgled) posreduju događaji iz stvarnoga života. Vrlo je znakovito da se ista napomena, s malim varijacijama, može naći i na početku prethodnih Karićevih romana, što čitatelju sugerira da povijest u njima služi kao građa za umjetničku artikulaciju čiji su rezultat vrlo slojevite poruke.¹ Zbog toga se u analizi romana važnim pokazuje način na koji autor formalno uobličava odabranu građu.

Analiza forme romana, koja se inspirira formom kronike, pokazuje se važnom i zbog toga što u tradicionalnom pogledu nije spojiva s odabranim sadržajem. Kronika je, naime, žanr koji se tradicionalno veže za institucije i političku povijest, a ne za, iz javne i povijesne perspektive sagledan, marginalni život

sela. Upravo se zato odabirom forme i njezinom umjetničkom realizacijom postižu sugestivni značajni učinci.

S tim je povezan i intertekstualni aspekt romana jer se i na razini sadržaja i na razini pripovjednih postupaka uspostavljaju značajnski produktivne veze s književnom i kulturnom tradicijom. Žanr kronike u Bosni i Hercegovini ima dugu povijest jer u premodernom razdoblju čini vitalan dio kulture svih njezinih konfesionalnih zajednica.

U bošnjačkoj književnoj tradiciji kronike su važan dio korpusa starijih tekstova, a kao literarno najvrjednija izdvaja se kronika Mula Mustafe Bašeskijske, koji pripovijeda događaje u Sarajevu u razdoblju između 1746. i 1804. godine, a u svoje djelo uključuje i nekrologij, zatim dobar broj pjesama, priča, anegdota, različitih popisa i niz drugih tekstova.² Roman *Boje višnje* uspostavlja vrlo zanimljive veze s Bašeskijim djelom.

U starijoj hrvatskoj književnosti Bosne i Hercegovine samostanski ljetopisi također zauzimaju istaknuto mjesto, među njima osobito tri iz 18. stoljeća – *Ljetopis* Nikole Lašvanina, *Ljetopis sutješkoga samostana* Bone Benića i *Ljetopis kreševskoga samostana* Marijana Bogdanovića – te jedan iz 19. stoljeća – *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni* Jake Baltića. Kroničarska je tradicija, osim toga, snažno utjecala i na način pripovjednog oblikovanja događaja u drugim žanrovima franjevačkih autora.³

U srpskoj književnoj tradiciji kroničarstvo također zauzima važno mjesto. U manastirima su se čitali i prepisivali stari ljetopisi i kronografi (usp. Rizvić 1985: 64–65), a u 19. st. interes za kroničarstvo nastavlja se u zapisima Prokopija Čokorila (*Ljetopis Hercegovine 1831–1857*), Joanikija Pamučine (*Život Ali-paše Rizvanbegovića Stočanina*) i Stake Skenderove (*Ljetopis Bosne 1825–1856*), koji kombiniraju elemente povjestice, kronike, dnevnika, pa i bio-

¹ Na početku romana *Jevrejsko groblje* tako čitamo: "Ova je knjiga izmišljena nekoliko puta. Svaka sličnost sa stvarnim događajima, svaka asocijacija na vrijeme, na imena mjesta i ljudi je slučajna. Stvarni likovi i događaji koji se spominju u ovoj knjizi su puke fikcije izbjeglice Sadika Dobrače" (Karić, 2011: 4), a na početku romana *Slučajno čovjek*: "Zbilja ovog romana izmišljena je nekoliko puta. Svaka sličnost sa stvarnim događajima, svaka asocijacija na vrijeme, na imena ljudi, mjesta i zemalja sasvim je slučajna. Stvarni likovi, ustanove i događaji koji se spominju u ovoj knjizi puke su fikcije izbjeglice Sadika Dobrače" (Karić 2013: 4). Budući da oba romana priču smještaju u povijesno i zemljopisno definirane koordinate te niz likova oblikuju na temelju stvarnih povijesnih osoba, napomena je i dobar podsjetnik kritici da čitanje ovih romana ne bi smjelo upasti u zamku historizacije, koja se koncentrira na odnos "činjenica" fikcionalne strukture prema vanjskoj (povijesnoj) zbilji. U tom smislu Enver Kazaz napominje da je u oblikovanju likova u *Jevrejskom groblju* presudna instanca pripovjedača Sadika Dobrače, pa je njegova priča "fiktivno svjedočenje o stvarnim ljudima i događajima gdje je sličnost i namjerna, ali i slučajna, pa oni jesu uistinu stvarni ljudi, ali viđeni Sadikovim iskošenim pogledom postaju narativne fikcionalne figure, metonimijske redukcije kojima se izriče Sadikov stav o velikoj povijesti. Svi stvarni ljudi u priči su Sadikove literarne i figurativne fikcije" (Kazaz 2011: 599–600).

² Bašeskijino se djelo ovdje promatra kao kronika, premda treba imati na umu da je riječ o složenu zborniku. Autor u izvorniku, pisanom turskim jezikom, svoje djelo imenuje kao *kitab* i *medžmua* – prvo je "pisanje, spis, djelo, isprava pa u tom smislu i knjiga", a drugo "skupina, niz, serija, zbirka pa tako i zbirka bilježaka, tekstova" (Filan, 2014: 15). Osim (središnjeg) kroničarskog dijela Bašeskijina zbirka sadrži i sarajevski nekrologij, koji je autor paralelno s kronikom brižljivo vodio, zatim popise sultana, popis sarajevskih mahala, razne priče, dosjetke, zagonetke i šale, nekoliko Bašeskijinih i nekoliko narodnih pjesama, popise naziva biljaka itd. (v. popis sastavnica u Mujezinović 1968: 13–14). Žanrovsku složenost ilustrira i činjenica da Kerima Filan formu Bašeskijinih zapisa dovodi u vezu s formom dnevnika kakav su "u osmanskoj kulturi, vjerojatno od 16. stoljeća, razvijali sufijski autori" (Filan 2014: 15). Na tom planu Bašeskijina kronika pokazuje znatne podudarnosti s franjevačkim kronikama iz 18. stoljeća (usp. Beljan 2011: 32–36), a kroničarska djela u srpskoj tradiciji također pokazuju tendenciju spajanja različitih žanrovskih elemenata.

³ Kao osobito zanimljiv primjer može se izdvojiti epika Petra Bakule (usp. Beljan 2014: 143–177), ali i *Zapamćenja* Grge Martića.

grafije, s nekim oblikovnim elementima usmene književnosti.

Povjesničari književnosti odavno su zapazili da i neki židovski tekstovi iz 18. i 19. stoljeća na sličan način pripovjedno posreduju povijesne događaje vezane za život židovske zajednice u osmanskoj Bosni (usp. Rizvić 1985: 112; Kuna i dr. 1974: 332–333).

Sklonost kroničarstvu, dakle, vezana je za sve četiri kulturne tradicije u Bosni i Hercegovini. Osim činjenice da obuhvaćaju vrlo širok raspon tema, ovi tekstovi pozornost romanopisaca i povjesničara književnosti privlače i raznolikošću narativnih strategija. Kao prva se značajna osobina ovih djela (koja dakako nije vezana samo za bosanskohercegovački kontekst nego i za modifikacije žanra kronike kroz povijest) pokazuje preoblika osnovnog modela kronike u složeniji, koji podrazumijeva pripovjedno zaokruženiije zapise.⁴ Pripovjedne postupke osim toga obilježava i vrlo često napuštanje historiografskoga modela pripovijedanja i ulazak pripovjedača u priču, odnosno mijenjanje u ispriopovijedane događaje i pokušaj njihova tumačenja, smanjivanje razmaka između doživljavanja i zapisivanja, očitost pripovjedača u komentariima i drugo.

Upravo su zbog toga, dakle, kronike privlačile veliku pozornost romanopisaca. Paradigmatičan je u tom smislu primjer Ive Andrića jer su franjevačke kronike izvršile velik utjecaj na oblikovanje različitih razina njegova pripovjednog djela. U novijoj je literaturi primijećeno kako Andrić kronike ne koristi kao gotovu građu, nego kao elemente koje umjetnički transformira (usp. Meić, 2012: 228; Beljan 2014a). Intertekstualni dijalog s franjevačkim kronikama – kako izravan, tako i posredan, preko reminiscencija na Andrićevo pripovjedačko umijeće – prisutan je i u djelima suvremenih pripovjedača, primjerice Josipa Mlakića i Miljenka Jergovića, što je kritika zamijetila kao važan element nekih njihovih romana.⁵ Bašeskijin je *Ljetopis* u književnosti 20. i 21. stoljeća predmet razolikih književnih interpretacija, od kojih valja

⁴ U idealnom obliku u historiografiji postoji razlikovanje između anala, kao najjednostavnijeg oblika zapisa koji samo registrira događaje po godinama ne pripovijedajući o njima, potom kronike, koja događaje nešto šire pripovijeda, i historije kao najsloženijeg oblika zapisa, koji teži zaokruženom pripovijedanju i izvođenju zaključaka iz priče. Analii su dakle “isprekidani, kronike podijeljene po epizodama, povijest je, idealno, kontinuirana” (Burrow 2010: 257). Međutim još se od srednjeg vijeka svi ovi oblici u pojedinim djelima miješaju (usp. Gross 2001: 42; Burrow 2010: 256–257), što se pokazuje i u primjerima iz bosanskohercegovačkoga konteksta. U teorijama o historiografskoj naraciji posebnu je pažnju istraživača privukao upravo impuls za pripovijedanjem, čije različite stupnjeve u analima, kronikama i historijama američki povjesničar i teoretičar H. White povezuje s pripovjedačevom/povjesničarovom težnjom za prosuđivanjem događaja (usp. White 1987: 1–25).

⁵ Kao najbolji se primjeri pokazuju Mlakićev roman *Tragom zmijske košuljice* (2007) i Jergovićev *Gloria in excelsis* (2005). Oba je romana kritika okvalificirala kao (re)interpretaciju (izravno i preko Andrića) ljetopisnog žanra (usp. Alajbegović 2009: 140; Pogačnik 2006: 118).

izdvojiti Selimovićevu *Tvrđavu*, kao i brojne interpretacije jednog od najinteresantnijih dijelova *Ljetopisa*, a to je sarajevski nekrologij.⁶

Zbog svega je toga poticajno analizirati formu Karićeva romana *Boje višnje*, tj. način na koji roman preoblikuje elemente kronike i tako uspostavlja poseban odnos prema tradiciji. Ovaj se rad ne koncentrira primarno na odnos Karićeva romana prema pojedinačnim kroničarskim ostvarenjima (primjerice Bašeskijinu), nego na način na koji roman koristi neke od stalnih elemenata žanra kronike, kao i neke od specifičnih elemenata bosanskohercegovačke kroničarske tradicije, proširujući tako svoje značenjske mogućnosti.

ROMAN I KRONIKA

Od historiografskoga žanra kronike roman preuzima nekoliko elemenata te ih pripovjedno prerađuje. Prvi je sam subjekt priče: kronika se piše za instituciju ili kakav drugi društveno relevantan subjekt – monarhiju, dinastiju, pokrajinu, grad, samostan itd. Subjekt kronike ravna odabirom događaja i njihovim rangiranjem. To je izraženo i u kronikama čiji autor nije anonimni sastavljač nego instanica koja dolazi u prvi plan (primjerice u Bašeskijinoj): pisac je svjestan reda sustava kojem pripada i čimbenika koji tom redu prijete (usp. White 1987: 24–25). Kroničar u tom okviru vrši izbor događaja koje će uključiti u kroniku, “a taj izbor odražava njegov odnos prema svijetu” (Filan 2014: 11).

Jednako tako, subjekt romana *Boje višnje* nije pojedinac nego kolektiv – selo, odnosno u širem smislu travnički kraj. Premda je roman naizgled koncentriran na pojedince, pokazuje se da je svjetonazor zajednice ona instanica koja, kao i u kronici, ravna odabirom ispriopovijedanih događaja. Tako se, prema načelu važnosti koju imaju za subjekt, u roman-kroniku unose događaji koji čine svakodnevicu sela (rad na zemlji, smjena godišnjih doba i život usklađen s njom, rođenja, svadbe, blagdani, bolesti, smrti i pokopi itd.) te izvanredni događaji (dolasci predstavnika vlasti, odvođenje pojedinaca u Travnik na ispitivanja, socijalističke svečanosti, gradnja škole i džamije, nesreće, odlasci radnika u Bačku i Njemačku, ali i nabavka prvih radio-aparata, prvog televizora, gledanje boksčkih mečeva Muhameda Alija itd.).⁷

⁶ U knjizi *Vrt Bašeskija. Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti i književnoj znatnosti* (2005) Vedad Spahić proučava narav i učinke intertekstualnih odnosa između Bašeskijina *Ljetopisa* i djela romanopisaca 20. i 21. stoljeća (Meše Selimovića, Derviša Sušića, Alije Nametka, Zilhada Ključanina, Jana Berana i Rešada Kadića), ali i pjesnika (Abdulah Sidrana, Džemaludina Latića, Aziza Kadribegovića) i dramatičara (Darka Lukića).

⁷ Širina odabranih događaja i njihov poredak korespondira sa situacijom u kronikama. Bašeskija tako u svoj *Ljetopis* unosi široki spektar događaja počevši od međunarodnog plana (ratovi,

Drugi element koji roman dijeli s kronikom sama je struktura u kojoj su događaji prezentirani u kronološki uređenu nizu. Svaki događaj posebna je pripovjedna cjelina. One su u kronici obično okupljene u veću cjelinu – kroničarsku godinu, koja ujedinjuje sve zgode što ih je kroničar držao vrijednima zapisivanja i koje su nejednake opsegom. U romanu su na sličan način manje zgode okupljene u potpoglavlja i poglavlja, koja funkcioniraju kao veće pripovjedne cjeline. Roman dakle nije koncentriran na jednu središnju temu, događaj ili aktera, nego je oblikovan kao niz pripovjednih cjelina objedinjenih subjektom priče i vremenskim okvirom.

Prostor je još jedan element koji objedinjuje kroničarske zapise. Tako primjerice zapise Stake Skenderove i Mula Mustafe Bašeskije objedinjuje prostor Sarajeva (i Bosne), zapise franjevačkih ljetopisaca prostor provincije i samostana, a Čokorilove i Pamučine prostor Hercegovine. Priča je u romanu *Boje višnje* dominantno vezana za prostor sela Višnjeva. Tako se putovanja aktera u druga mjesta vrlo rijetko pripovijedaju izravno. Umjesto toga ona se posredno prepričavaju u selu, viđena (ili konstruirana) iz perspektive onog tko ih je doživio. U vremenskom se pogledu obuhvaća mnogo širi period od deset godina koliko se formalno protežu zapisi jer se u sjećanjima pojedinih likova obnavlja prošlost – osobito vrijeme 1. i 2. svjetskog rata – a u predaji sela čuva i sjećanje na doseljavanje Višnjevaca u 16. stoljeću.

Upravo predajni dio korespondira sa starim načelom da se kroničar kao izvorima u oblikovanju zapisa služi u prvom redu vlastitim iskustvom, za događaje u kojima nije sudjelovao – osobito za udaljena povijesna razdoblja koja rekonstruira – starijim kronikama kao vjerodostojnim svjedocima, ali u nedostatku pisanih izvora služi se i usmenom predajom.⁸ Indikativno je da se predaja u romanu pojavljuje upravo kao čuvar sjećanja na daleku prošlost, kao i to da se u sjećanjima pojedinih likova (re)konstruira i vrijeme 1. i 2. svjetskog rata. Osim toga, važnu ulogu u romanu ima i suvremena predaja, odnosno pričanja stanovnika sela kojima se prate aktualna događanja. Mišljenje suvremenika kroničari nerijetko unose s opaskom “priča se”, “govorka se”, “vele” (Bogdanović 2003: 134, 160, 146), “stiže vijest”, “pronese se vijest”, “počeše kolati glasine” (Bašeskija 1968: 223, 330, 331), “stiže glas” (Čokorilo i dr. 1976: 211). Roman interpretira i tu osobinu kronika ističući priču i pričanje

kao glavne instrumente kojima selo interpretira, ali i konstruira vlastita iskustva.⁹

Kroniku karakterizira otvoren kraj. Početak je u srednjovjekovnom periodu (po uzoru na bizantsku historiografiju) često markiran simboličkom pričom o stvaranju svijeta. Kasnije se početak određuje partiularnije, jer kroničar bira događaj ili povijesni period koji se tiče subjekta same kronike.¹⁰ Kraj pak uvijek ostaje otvoren. Ako je kronika djelo jednog autora, prekida se zapisi po njegovoj smrti, a ako se piše u ime institucije, drugi kroničar nastavlja isti posao.¹¹

I Boje višnje, kao i kroniku, karakterizira otvoren kraj. Završava Dječakovim odlaskom u medresu u Sarajevo, odnosno njegovim započinjanjem života izvan rodnoga mjesta. Ali, kao i u kronikama koje su oblik otvorenog djela, praznina na kraju vrlo je znakovita: sugerira da selo/svijet nastavlja živjeti svojim ritmom, bez obzira na pojedince koji dolaze i odlaze. Donekle se pripovjedno zaokružuju samo dvije pojedinačne sudbine, Emina i Podovke, i to u epilogu u kojem se kratko pripovijeda o njihovoj smrti.

Jedan od najzanimljivijih elemenata koje roman preuzima od kronike, ujedno ga samosvojno interpretirajući, pripovjedna je perspektiva. Pripovjedač funkcionira na dvjema razinama. Na prvoj se razini primjenjuje osnovni historiografski model pripovijedanja, u kojem neimenovani pripovjedač distancirano, u trećem licu, prezentira događaje vezane za život Višnjeva u desetogodišnjem periodu. Čak i kad pripovijeda o događajima u kojima je sam sudjelovao (jer je očito da je neimenovani pripovjedač u romanu Dječak koji iz odrasle perspektive oblikuje zapise), govori o sebi u 3. licu.¹² Međutim u kroničarskoj se tradiciji ovaj model usložnjava, kako je već napomenuto, napuštanjem impersonalne konvencije i ulaskom pripo-

⁹ Na dvjema se razinama ističe ta uloga priče. Na prvoj razini pripovjedač vrlo često napominje da višnjevski svijet određene događaje stavlja u fokus interesa pričajući o njima: “O čemu je višnjevski svijet pričao od sredine oktobra do sredine novembra 1968. godine? O tri stvari, najviše” (Karić 2016: 348). Na drugoj je razini povezana s fokalizacijom pripovijedanja i prepričavanjem/konstruiranjem događaja iz perspektive jednog od likova.

¹⁰ Među spomenutim kronikama u Bosni i Hercegovini jedino Lašvaninova započinje stvaranjem svijeta, a ostale obrađuju događaje koji se neposredno tiču subjekta kronike, bilo u širem vremenskom rasponu (Bašeskija, Benić, Baltić), u periodu od 30-ak godina, vezanom za određena povijesna zbivanja (Čokorilo, Pamučina, Skenderova) ili pak u rasponu od svega sedam godina (Bogdanović).

¹¹ Bogdanovićev i Benićev ljetopis, primjerice, završavaju nečijim zapisom o ljetopiševoju smrti i novim odsjećima koje nastavljaju voditi drugi ljetopisci u samostanu (v. Bogdanović 2003: 189; Benić 2003: 341); Baltićev i Bašeskijin, kao ljetopisi koji su vezani za kroničara a ne za instituciju, pokazuju sličnost: zapisi posljednjih godina postaju šturiji da bi se u Bašeskijinu slučaju sveli na nekoliko kratkih bilježaka godišnje, i onda prekinuli (usp. Bašeskija 1968: 463–469).

¹² Takav model pripovijedanja nalazimo u *Ljetopisu* Nikole Lašvanina (usp. Beljan 2011: 156–166).

političke vijesti i sl.), preko političkih događaja vezanih za život Sarajeva, sve do događaja povezanih sa svakodnevicom grada. U ovom posljednjem segmentu važnu ulogu imaju izvanredni događaji poput nesreća, ubojstava, suđenja, ali i, primjerice, zapisi o gradskoj sirotinji i čudacima, dok posebnu ulogu imaju vremenske (ne)prilike povezane s proizvodnjom i cijenama hrane. Raznovrsne zgode povezuje prostor i pripovjedač/kroničar.

⁸ Izidor Seviljski, jedan od zapadnjačkih srednjovjekovnih autoriteta, ovo je načelo jezgrovito formulirao kao *visa*, *audita*, *lecta*: viđeno, saslušano, pročitano.

vjedača u priču. Roman koristi oba pripovjedna modela, što proizvodi neke od njegovih najinteresantnijih učinaka.

PERSPEKTIVE PRIPOVJEDAČA

Roman nema jedinstvenog pripovjednog očišta, nego se ono vrlo spretno varira. Jasno je pritom da se i događaji koji su ispričani iz perspektive sveznajućeg pripovjedača, a odnose se na opće prilike u selu, na način života, vjerovanja i svjetonazor, pripovijedaju iz očišta subjekta priče, sela. To je osobito naglašeno korištenjem lokalnog idioma s njegovim posebnostima: ikavicom, karakterističnim leksikom i frazemima koji izražavaju i odnos subjekta priče prema svijetu i životu. Izraz karakteriziraju i brojna ponavljanja, primjerice istih atributa vezanih za osobe, mjesta i događaje, koja su obilježje usmene književnosti i usmenog načina izražavanja te su u vezi sa svjetonazorom sela.

Vrlo se spretno, ponegdje gotovo neprimjetno, na razini odlomaka pa i pojedinih rečenica variraju očišta i priča fokalizira kroz pojedine likove, pri čemu se često koristi tehnika slobodnog neupravnog govora, koja otvara i pitanja nadležnosti za iskaz.¹³

Međutim osnovni ton pripovijedanju daje perspektiva izvanjskog pripovjedača, koji funkcionira na dvjema razinama: na jednoj je kroničar događaja o kojima mirno pripovijeda ne miješajući se, uspostavljajući distancu prema ispričanom, a na drugoj se otkriva kao glas Dječaka iz priče u odrasloj dobi.

Identičnost s jednim od likova povezana je s tonom prisnosti i razumijevanja koje pripovjedač pokazuje prema ispričanoj priči. Kao osobit rezultat ovih dviju razina na kojima pripovjedač funkcionira – istodobno odmak i bliskosti s ispričanim svijetom – pokazuje se humor, jedan od najprivlačnijih aspekata romana. Napose se izdvaja u dionicama u kojima se pripovijeda o odnosu Višnjevaca prema vlasti te o nekim aspektima tradicionalnog života sela.

Reprezentant je tradicionalnog života sela osobito evlija Imšir Vehbić, koji se pojavljuje u dionicama povezanim sa svjetonazorom i vjerovanjima sela, a posebno s motivima čudesnog. U artikulaciji njegova lika i pripovijedanju o njemu dolazi do izražaja dvostruka optika pripovjedača, pa epizode u kojima se pojavljuje odlikuje istodobno osoban ton, ali i humorističan odmak. Među njima se po osebnosti humoru izdvajaju bacanje sugreba na dvojicu milicajaca i pregledanje dječaka zbog sumnje da pri sebi ima “budalaluka” te njegovo “obredno” kupanje (usp. Karić 2016: 360–365, 316–320).

Pojavljivanje evlije Imšira pokazuje se zanimljivim i zbog toga što dovodi u pitanje realistički pripovjedački postupak, naizgled prisutan u romanu. Variranje pripovjednih perspektiva i predstavljanje svijeta viđenog okom i svjetonazorom sela, odnosno u okviru onog što protagonisti vjeruju da je moguće, pokazuje zbilju kao nešto što se uspostavlja posredstvom različitih priča i pripovjedača. Epizode u kojima se pojavljuje evlija Imšir pripovijeda izvanjski pripovjedač kao da su realne, ali su fokalizirane kroz lik pa je svijet oblikovan prema njegovim shvaćanjima. Ovdje se izdvajaju zgode kad evlija doziva gromove i kišu da kazne Višnjevce koji slušaju “sandučku” (gramofonsku) muziku te kad “liječi” žrtve sugreba u travničkoj bolnici (Karić 2016: 206–208, 365–366).

Humoran odmak, kako je napomenuto, obilježava i obradu jedne od važnijih tema romana, a to je funkcioniranje vlasti i odnos sela prema njoj. Motivi kojima se u romanu predstavljaju intervencije vlasti u seosku svakodnevnicu najčešće su povezani s različitim oblicima nadzora, koji poprima totalitarne dimenzije (praćenja, ispitivanja, istrage, anonimne prijave, odvođenja u Travnik, pritvaranja itd.), zatim s donošenjem zakonskih odredaba koje seljacima otežavaju život, te na koncu s oblicima službenih okupljanja i svečanih proslava. Svi se događaji vezani za “narodnu vlast” gledaju iz perspektive sela, a ta je perspektiva obilježena čuđenjem svemu što od vlasti dolazi, bile to graditeljske akcije, svečanosti ili motivacijski govori, i to čuđenjem nečim neprimjerenom i u konačnici beskorisnom.

Stav aktera romana prema vlasti obilježava izvanjsko pokoravanje i formalno prihvaćanje, ali unutarnji otpor. Otpor se izražava na prikriivenim razinama, u oblicima koji se doimaju kao prihvaćanje logike vlasti, ali zapravo predstavljaju njezino izvrtnje i izrugivanje. To osobito dolazi do izražaja u interakciji seljaka s predstavnicima policije, porezne inspekcije, unutarnje kontrole i sl., gdje dolazi do znakovita obrtanja uloga: reprezentant vlasti, koji tijekom razgovora zadržava realnu moć, biva nadmudren od naoko naivna seljaka, koji se formalno pokorava, ali svojim pragmatičnim rezoniranjem službeni retoriku o budućnosti i napretku dovodi do apsurd.

Artikulacija likova pridonosi ovom dojmu: predstavnici političkog poretka oblikovani su kao funkcije u radnji, zastupnici određene ideologije, počesto bez osobnog imena (pa se Emini učini da ga u Zagrebu ispituje inspektor iz Travnika). K tome se njihova retorika primijenjena na život travničkoga sela pokazuje kao lakrdija: kulturni programi na zborovima birača koncentriraju se na predstave o poljskim zahodima i opasnostima od zaraza, a socijalistički napredak predstavlja kao borba protiv ušiju i stjenica te izgradnja kanalizacije.

Sučeljavanje s predstavnicima vlasti ne pripovijeda izvanjski pripovjedač nego se ona prepričavaju, dakle oblikuju iz perspektive likova. Tako se, primjerice, iz perspektive Dječaka koji skriven u bačvi pro-

¹³ Upravo ovakvu pripovjednu tehniku istraživači primjećuju u Andrićevim prozama, gdje problem razlikovanja pripovjedača i fokalizatora (i autora!) izaziva recepcijske nesporazume i interpretacijska pojednostavljivanja (usp. primjerice Lešić 2012: 55).

matra milicajca dok mu ispituje oca, vlast predstavlja pomoću načina na koji milicajac hoda po tuđem prostoru “rastegnutim koracima punim serbezluca i strašne slobode”, ali se pomoću dječje perspektive i ironizira jer dječak vidi njegov “pištolj ko teleća noga a o desnoj guznoj strani pendrek ko pola volujskog repa” (Karić 2016: 34).

U ovom se kontekstu osobito zanimljivom pokazuje veza između višnjevske i *Travničke hronike*. Andrićev je roman, u odnosu na *Boje višnje*, koncentriran na političko središte zemlje, na konzularna predstavništva i vezirov konak u Travniku, dakle na vladajuće subjekte. Karićev je pak roman vezan za isto zemljopisno područje, ali za njegovu periferiju, selo u travničkim brdima, u vrijeme kad i sam Travnik više nije političko središte. Međutim Andrićev roman u konačnici p(r)okazuje aktere priče kao objekte kojima upravljaju mehanizmi iz udaljenih centara moći (usp. primjerice Meić 2015: 92–116). Roman *Boje višnje* pokazuje naizgled marginalne društvene skupine, u političkom smislu objekte, kao subverzivne elemente koji, gledajući postupke vlasti iz svoje perspektive, obesmišljavaju njezinu ulogu i svode je na karikaturu. Pritom je znakovito da sva spomenuta kroničarska djela u Bosni i Hercegovini karakterizira vrlo slična pripovjedna situacija jer se povijesni događaji pripovijedaju iz perspektive, u odnosu na središnju političku vlast, marginalnih skupina i pojedinaca.

Prezentirajući život društvene margine u formi kronike, Karić tako oblikuje svojevrstnu pripovjednu inačicu tzv. povijesti odozdol, u kojoj glas dobivaju iz političke perspektive nevažni pojedinci i skupine.¹⁴ Davanje pripovjednoga glasa društvenim marginalcima u nešto drukčijem obliku karakterizira i njegov roman *Jevrejsko groblje* te predstavlja jedno od njegovih semantički najproduktivnijih mjesta (usp. Kazaz 2011; Beljan 2011).¹⁵

Tome pridonosi i rangiranje ispriopovijedanih događaja: u roman-kroniku ravnopravno se unose i događaji koji se tiču političkih (ne)prilika, izvanrednih situacija, ali i vremenskih uvjeta i poljodjelskih radova. Pritom se njihova vrijednost izjednačuje, dapače, vrlo se često prednost daje vremenskim prilikama, koje utječu na rad na zemlji i život sela, u odnosu na djelovanje vlasti, koje se iz perspektive sela pokazuju besmisleno. Ovakav postupak u romanu možemo promatrati (i) kao interpretaciju modela koji nude

Bašeskijin i Bogdanovićev ljetopis, pridajući mnogo pozornosti pripovijedanju događaja vezanih za svakodnevni život i oblikujući sliku povijesti iz perspektive margine (usp. o Bogdanoviću Kazaz 2010: 363–393).

Pripovjedna povijest odozdol u *Bojama višnje* upotpunjena je i otvaranjem mjesta ženskim likovima, koji na neki način predstavljaju dvostruki rub: i s obzirom na politički život, na koji se tradicionalna povijest dominantno koncentrira, ali i s obzirom na tradicionalni život sela. Žene su u romanu povezane s privatnom, obiteljskom sferom života. Njihova “bezimenost” u tradicionalnom konceptu povijesti u romanu je simbolizirana imenovanjem nadimkom prema rodnom mjestu (tako Eminovu ženu Sabihu zovu Podovka, prema rodnom selu Podovi) i potpunim iščekavanjem osobnog imena.

Kao jedini prividno aktivni ženski lik s određenom ovlasti i mogućnosti odlučivanja pojavljuje se Zineta, “skojevka” koja nastupa na svim svečanostima i kulturnim programima koje vlast priređuje u selu. Međutim, interakcija između nje i likova bezimernih seoskih žena, kao i između muških likova i vlasti, obrće prividan odnos moći i nemoći u romanu. Zineta je oblikovana kao naizgled slobodan akter, ali zapravo bezlična predstavница vlasti čiji je glas u potpunosti definiran službenom retorikom i ideologijom. U zgodi kada seoskim ženama pozvanima u školu drži govor o ženskoj osviještenosti i aktivnosti, paradoks najviše dolazi do izražaja. Zinetina uloga artikulirana je kao uloga glumice koja izvodi na(r)učeni tekst, dok seoske žene funkcioniraju kao publika koja promatra predstavu. One gledaju ne izgovarajući nijednu rečenicu, plješču po zadatku i tiho se razilaze kućama, pokazujući da Zinetine riječi ne doživljavaju kao realnost, čime se artikuliraju kao akteri s višim stupnjem svijesti od predstavnice vlasti koja drži govor o ženskoj osviještenosti. Podovka putem bez objašnjenja tjera dječaka da u jarak baci slatkiše dobivene u školi, izražavajući tako svoj tihi otpor.

Privatni, skroviti život s kojim su povezani ženski likovi stoji u neposrednoj vezi sa značenjskim učincima forme kronike u kojoj se prezentira priča romana. Sugestivna značenja roman postiže postupcima ponavljanja, a upravo se uz ponovljivost vežu uloge ženskih likova. Podovka se tako, iz odlomka u odlomak, odnosno iz godine u godinu, povezuje s motivima kuhanja i tkalačkoga stana, te s nekom od inačica motiva tišine. Upravo se tišina i ponovljivost pojavljuju kao značenjski najvažniji elementi romana, koji sudjeluju u gradnji osobite literarne slike povijesti i života.

PONAVLJANJE I VRIJEME

Značenjska polja koja roman otvara odabirom određenih motiva iz života sela, njihovom obradom pomoću konvencija kronike i oblikovanjem pripovjedne povijesti odozdol, proširuju se specifičnim načinom upotrebe ponavljanja kao stilskog postupka. Postupci

¹⁴ Zbog činjenice da se koncentrira na mali prostor sela i kratak period od deset godina, ovaj roman možemo dovesti u vezu s modelom mikropovijesti, kojoj je “svojstveno da opisuje malo područje, kratak vremenski raspon, ponekad protagonista, iako ne uvijek u istoj mjeri dominantnog, i malu zajednicu. [...] Drugim riječima, u njoj može postojati jedinstvo likova ili radnje ili nečeg manje čvrstog – mjesta, određenog vremena, uzorka ponašanja ili vjerovanja” (Burrow 2010: 530).

¹⁵ Pritom je vrlo zanimljivo da se slična pojava zapaža i u Andrićevu djelu, konkretno *Prokletej avliji*, koju Perina Meić, polazeći od artikulacije pripovjedača i likova, čita kao specifičan oblik (pri)povijesti odozdol (usp. Meić 2015: 117–140).

ponavljanja u romanu mogu se promatrati kao interpretacija strukture kronike, koja je zasnovana na nizaњу i u konačnici na ponavljanju određenih tema i motiva. Međutim, kako kronika predstavlja prošlost posredstvom pripovijedanja, postupci ponavljanja u romanu veoma su važni u analizi načina na koji se u njemu interpretira i vrednuje sam fenomen pripovijedanja i njegovo mjesto u ljudskom iskustvu. Ponavljanje je, naime, jedna od važnih kategorija u poimanju uloge osobitog oblika kratke priče (*hikāje*) u muslimanskim kulturnim tradicijama.

O takvom poimanju priče i pripovijedanja Enes Karić u eseju *Pričanje kao događanje sudbine* piše: “Etimološki, staroarapski korijen riječi *hikāje* sadrži intenciju *oponašanja*. Jer, onaj koji priča *hikāje*, taj ne ustanovljava istinu priče u sebi, već on oponaša davno ustanovljene kanone pripovijedanja”; “on pričom ne priča ništa novo, ne saopćava ono nikad dotad nedogođeno, jer takvog nečega vjerovatno ni nema”, nego “podsjeća da sudbina pohodi uvijek iznova, ali gotovo na stari način” (Karić 2016a: 151). “U duhu i višoj svijesti umjetnika i pisca iznova se zbiva *ponavljanje* ili *oponašanje* ili, pak, dolazi do proplamsajâ koji oslovljavaju glavne ili *osne teme čovjekove sudbine*: smrt, rođenje, život, bolest, borbu, ljubav, rad i muku stjecanja, tugu, spasenje, gubitak najdražih, strah, očaj, strepnju, nadanje...” (str. 152; sva isticanja autorova). Pripovjedač je, proizlazi iz toga, onaj koji ponavlja, prenosi priče, “dostavlja kazivanja o događanjima sudbine, o konkretiziranjima sudbine” (str. 153). A *hik,je* se slušaju, i to stoga što one “tumače nas, a ne mi njih” (str. 154).¹⁶

U posljednjem poglavlju romana ovaj odnos prema priči i tradiciji na osobit se način predstavlja. Smisao kroničarskoga posla, koji se obično razumijevao kao čuvanje pamćenja i znanja o prošlosti, roman interpretira kao traženje “vječnih istina u nadama davnih ljudi” (Karić 2016: 401). Dječak napušta selo i odlazi u medresu, gdje su učenici krenuli “upoznavati daleke svjetove, počeli su napamet učiti vječne istine, i o njima pamtit i izreke davnih ljudi” (Karić 2016: 416). Upravo je ovaj moment povezan s dvostrukom perspektivom pripovjedača romana. Na jednoj je razini, kako je već rečeno, pripovjedač identičan s Dječakom i s njegovim neposrednim doživljajem svijeta sela u kojem odrasta. Međutim, promjena perspektive nastupa zbog Dječakova odlaska, a njegov je “povratak” simbolički predstavljen drukčijom razinom s koje pripovjedač promatra ispričani svijet, a to je

razina kroničara koji namjerno obnavlja prošlo vrijeme, sa sviješću o širem kontekstu tradicije u kojem prošla iskustva tumači.¹⁷ Pripovijedanje se time dovodi u vezu sa stupnjem promatračke svijesti, na kojem se događaji sagledavaju u višoj, simboličkoj perspektivi, kao ponavljanje nečega što u tradiciji već postoji.

Postupak ponavljanja tako igra važnu ulogu u gradnji pripovjednog svijeta romana. Uočavamo ga i na mikrorazini i na makrorazini. Na mikrorazini se ostvaruje spomenutim ponavljanjem istih atributa vezanih za određene aktere, pojave, mjesta i događaje, ponavljanjem istih izraza vezanih za određene teme, a postupci su inspirirani stilom usmene književnosti i vežu se za fokalizaciju pripovijedanja.

Ponavljanja se na makrorazini pojavljuju u nekoliko oblika. Kao prvi se uočava ponovljivost tema, povezana s kroničarskom strukturom romana i s oda-birom života sela kao središnje teme. Ponavljanje je povezano s godišnjim ciklusom: smjenom godišnjih doba i s njima povezanih radova na selu. Ponavljaju se tako poslovi protagonista, poljodjelski radovi, ramazanski postovi, blagdani, rađanja i smrti; smjenjuju se isti posjetitelji u Eminovoj magazi, a čak se i izvanredni događaji, koji nakratko zaokupe pozornost sela, pokazuju kao prolazni i u konačnici ponovljivi u nekom sljedećem događaju koji izlazi iz seoske rutine.

Postupak ponavljanja povezuje se sa sjećanjem kao načinom (re)konstrukcije vremena koje izlazi iz 10-godišnjeg okvira romana-kronike. Motiv sjećanja osobito je povezan s nekoliko likova koji su sudjelovali u 1. ili u 2. svjetskom ratu i koji vrijeme rata evociraju ponavljajući o njemu iste priče. Dojam je pojačan time što su ovi likovi oblikovani kao u nekom pogledu nefunkcionalni (Hasan u pripovijedanju o ratu pada u neki oblik transa, a Hamduka je od sjećanja pobjegao tako što je narušio jezične odnose sa svijetom te o svemu govori u 3. licu, i sebi samom postajući “on”).

Ponavljanja svraćaju pozornost čitatelja na sam problem vremena i na način na koji ga roman predstavlja. Žanr kronike neki istraživači razumijevaju kao simboličko rasvjetljavanje tajne vremena (usp. Ricœur 1993), a roman *Boje višnje* kreativno iskorištava neke u tom pogledu karakteristične kroničarske elemente. Pomoću postupaka nizanja događaja i distanciranog

¹⁶ Ovako shvaćena uloga priče u ljudskom iskustvu u konačnici ima sakralno značenje. Karić u spomenutom eseju podsjeća na to da se svete knjige u religioznim tradicijama shvaćaju kao riječ kojom Bog sebe objavljuje čovjeku (Karić 2016a: 148). Potom Bog čovjeka uči “imenima svih stvari”, dakle čovjeku su riječi darovane, “to jest stalno mu se (po)daruju” (str. 149). Priča u tom kontekstu postaje čin kojim čovjek (su)kreira svijet. U vezi s takvim pogledom na pripovijedanje Karić dovodi i koncept mimezisa u starogrčkoj filozofiji (str. 151).

¹⁷ Kroničari smisao svoga posla predstavljaју kao čuvanje pamćenja, ali ne samo u obliku registriranja događaja, nego u obliku njihova tumačenja koje ima poslužiti budućim naraštajima. Izražene želje kroničara da budućim naraštajima ostave trag kako bi se lakše snalazili u vlastitom iskustvu (“da potomstvu našem kolikogod koristan budem, da ove događaje tmine ne proždru”, Baltić 2003: 39; “želim da tako poslije svoje smrti drugima ostavim primjer i utrem im put”, Bogdanović 2003: 49), svjedoče o komunikacijskoj funkciji teksta i o kroničarevu pokušaju traženja sugovornika onkraj granica vlastitog života. Kerima Filan tako primjećuje da Bašeskija uspostavlja komunikaciju sa zamišljenim budućim čitateljem (usp. Filan 2014: 12) te da omogućuje “budućnosti da uspostavi vezu sa svojom prošlošću” (str. 10–11).

pripovijedanja, kronika predstavlja vrijeme kao stalni protok. Srednjovjekovna kronika k tome, započinjući od stvaranja svijeta i ostavljajući niz događaja otvorenim, simbolički predstavlja i iskustvo bezvremenosti (usp. Beljan 2011: 223–224).

Slika vremena u *Bojama višnje*, ostvarena postupcima ponavljanja, postupno se reducira na ponavljanje stalno istog, pa pripovjedač često konstatira da su u Višnjevu sva vremena lanjska, da je sve “bilo uvijek isto, samo je u različite dane padalo i trajalo” (Karić 2016: 11), “kao da lanjska godina nije prošla, već se samo sklonila negdje iza Vlašića, pa sada, na tragu ovog novembra otuda došla, nevidljiva a ista, nepromijenjena” (Karić 2016: 348–349).

Motivi ponovljivosti vezani za vrijeme uz to se povezuju sa statičnim motivima vezanim za prostor Višnjeva. Tako se prostor radnje artikulira kao mjesto “pritisnuto teškim oblacima i stjenovitim brdima” (Karić 2016: 5), “skapalo u studeni i brdima, zdavljeno visokim snigovima” (Karić 2016: 184). Na kraju se desetogodišnje vrijeme romana-kronike simbolički svodi na statičnost sela, u koje se “nije navratilo nikakvo novo vrijeme, kao da su minule zime od 1963. do proljeća 1972. godine došle iste, nepromijenjene, hladne i duge, sve u istim suprašicama, vjetrovima i jugovinama” (Karić 2016: 395).

Znakovito je također da se ponavljanje i nepomičnost povezuju s tišinom kao jednim od najznakovitijih motiva u romanu. Emin je tako “slušao istu tišinu u magazi, nije se promijenila od prije pola sata. A ni od jučer, niti od prekjučer. Ni odlani il’ preklani, ni od olomlani” (Karić 2016: 30). Motivi ponovljivosti i tišine/nepomičnosti najsugestivnija značenja postižu povezani s rađanjem i umiranjem i s ponovljivošću okolnosti umiranja likova u romanu: svi odlaze u sličnim zimskim danima, slično se odvija sprovod i slično se razilazi svijet, “slika ista, sličan tabut, na njemu drugi mejit, ali kao da i nije” (Karić 2016: 407).¹⁸

U tom se kontekstu osobito izdvaja sudbina djeda Huseina, “Huse Austrougara”. Deset godina romana-

kronike ujedno je i deset godina njegova bolovanja na krevetu i obnavljanja sjećanja na čitav život, a osobito na 1. svjetski rat. Njegove opsežne priče o ratu – na metaforičkoj razini priče o povijesti – postupno se svode na ponavljanje dvaju pitanja i odgovora: “Di si bio? Nigdi. Šta si radio? Ništa” te njihovo sažimanje u: “Di si, nigdi, šta si, ništa” i krajnje reduciranje u dvije riječi: “Nigdi... Ništa...” Huseinova smrt ispričana je u mirnoj kroničarskoj maniri koja je predstavlja kao običan događaj, lišen bilo čega izvanrednog. Postupci ponavljanja i redukcije osobit dojam postižu u sceni kada mrtvoga živi pripremaju za ukop i povijaju njegovo tijelo u bijelo platno s miomirisima, da bi pripovjedač usporedio mrtvacu s novorođenčeta u bijelim mirisnim povojima te slikovito komprimirao čitav ljudski vijek u kratki trenutak između dvaju kupanja i povijanja u bijelo platno.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na prvoj razini roman *Boje višnje* obrađuje partikularnu povijesnu temu, život sela travničkoga kraja u drugoj polovici 20. stoljeća. Međutim, ona se na koncu pokazuje kao građa koju autor transformira u složen književni znak. Pritom najsugestivnije učinke postiže način na koji iskorištava elemente kronike i preoblikuje ih proširujući njihova značenja.

Odabir kroničarske forme za obradu tema i likova koji predstavljaju rub društva i, simbolički, povijesti, čini ovaj roman svojevrsnim pripovjednim modelom povijesti odozdo, koji daje glas politički marginalnim pojedincima i skupinama, pokazujući njihovo djelovanje kao živo i subverzivno nasuprot automatizmu i formalizmu vlasti.

Kroničarska struktura, obilježena nizanjanjem događaja, ponavljanjem tema i motiva i njihovim povezivanjem s prirodnim godišnjim ciklusima, kao i otvorenim krajem i vezanošću radnje za prostor, oblikuje sugestivnu sliku svijeta i vremena te ljudskog života u njemu. *Boje višnje* tako se pokazuju kao roman koji na osobit način interpretira ljudsko iskustvo vremena.

Smisao kroničarskoga posla, koji se u tradiciji razumijeva kao čuvanje pamćenja i znanja o prošlosti, roman interpretira u posljednjem poglavlju predstavljajući ga kao traženje “vječnih istina u nadama davnih ljudi”. S tim traženjem povezuje ulogu priče i pripovijedanja, razumijevajući ih kao važan instrument u osmišljavanju ljudskog iskustva.

Kao jedan od najvažnijih elemenata romana funkcionira i sjajna jezična stilizacija, oživljavanje lokalnog idioma povezanog s očištem subjekta priče, kao i humor koji, ujedinjen s mirnim kroničarskim ritmom pripovijedanja, daje osnovni ton ispričanom, koji obilježava suosjećanje i poštovanje prema ljudskoj mucu.

Značenjska polja romana proširuju se i intertekstualnim relacijama prema Andrićevoj *Travničkoj hronici* i kroničarskoj tradiciji u Bosni i Hercegovini,

¹⁸ Motiv bilježenja umrlih i motiv održavanja spomena na mrtve, koji u romanu zauzimaju važno mjesto, možemo čitati i kao interpretaciju Bašeskijina čuvenog nekrologija, u koji je brižno tijekom 60 godina bilježio smrti svojih sugrađana, zapisujući podatke o njihovim zanimanjima, karakteru i osobitostima, stvarajući tako živopisne male portrete. Zapis o mrtvima Bašeskija na više mjesta predstavlja kao svojevrsnu duhovnu praksu podsjećanja na prolaznost i na izvjesnost vlastite smrti: “U ovoj, 1174. (1760/61) godini bilježiću imena umrlih lica da bi im na taj način onaj koji bude gledao (čitao) ovu bilježnicu predao rahmet, a i ja, ovaj grešnik, kada pogledam ovu bilježnicu da mislim i da uvijek govorim o tome kako valja seliti s ovog svijeta” (Bašeskija 1968: 61), ili: “Svako neka se brine za sebe, neka crpi pouku i neka se sjeti da i on mora umrijeti” (Bašeskija 1968: 83). Sličan se postupak pronalazi i u franjevačkim nekrologijima, a V. Maksimović napominje da je čuvanje spomena na mrtve važan dio i *Dnevnika* Prokopija Čokorila: “Njegov *Dnevnik* mjestimično asocira i na proste crkvene čitulje, gdje se u nekom surovom, ali i neumitnom redu zbrajaju imena mrtvih i upokojenih, koje treba spomenuti uz parastose i zadušnice” (Maksimović 1976: 13).

pa se *Boje višnje* pokazuju i kao interpretacija književne i kulturne tradicije kao svojevrsne “otvorene” kronike koju dopunjavamo, istodobno pomoću nje razumijevajući vlastitu ulogu u svijetu.

BIBLIOGRAFIJA

Alajbegović, Božidar 2009. *Nešto kao fleš: književne kritike*. Zagreb: Litteris.

Baltić, Jako 2003. *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Bašeskija, Mula Mustafa 1968. *Ljetopis*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Beljan, Iva 2009. “Poezija odjevena u roman”. *Motrišta*, 50: 111–115.

Beljan, Iva 2011. *Pripovijedanje povijesti: ljetopisi bosanskih franjevac iz 18. stoljeća*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Beljan, Iva 2011a. “Bezimenost kao prostor slobode”. *Novi izraz*, 53-54: 178–185.

Beljan, Iva 2014. *Na rubu književnosti: rasprave o hrvatskim piscima u BiH*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Beljan, Iva 2014a. “Travnička hronika i franjevački ljetopisi”. *Andrićeva Hronika – Andrićs Chronik*. Ur. Branko Tošović. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige: 97–110.

Benić, Bono 2003. *Ljetopis sutješkoga samostana*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Bogdanović, Marijan 2003. *Ljetopis kreševskoga samostana*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Burrow, John 2010. *Povijest povijesti. Epovi, kronike, romanse i ispitivanja od Herodota i Tukidida do dvadesetog stoljeća*. Zagreb: Algoritam.

Čokorilo, Prokopije, Joanikije Pamučina i Staka Skenderova 1976. *Ljetopisi*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Filan, Kerima 2014. *Sarajevo u Bašeskijino doba. Jezik kao stvarnost*. Sarajevo: Connectum.

Gross, Mirjana 2001. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.

Karić, Enes 2011. *Jevrejsko groblje*. Sarajevo: Tugra.

Karić, Enes 2013. *Slučajno čovjek*. Sarajevo: Tugra.

Karić, Enes 2016. *Boje višnje*. Sarajevo: Tugra.

Karić, Enes 2016a. *Tužne rasprave (eseji, crtice, intervjui, nekrolozi, prikazi)*. Sarajevo: el-Kalem.

Kazaz, Enver 2010. “Historiografski i kulturnopovijesni metanarativi o Osmanskoj Bosni”. *Franjevački samostan u Gučoj Gori*. Ur. Velimir Valjan. Guča Gora – Sarajevo: Franjevački samostan Guča Gora – Kulturnopovijesni institut Bosne Srebrene: 363–393.

Kazaz, Enver 2011. “Izbjeglička nada između dva groblja”. U: Enes Karić, *Jevrejsko groblje*. Sarajevo: Tugra: 595–603.

Kuna, Herta i dr. 1974. “Bosanskohercegovačka književna hrestomatija”. *Starija književnost*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Lašvanin, Nikola 2003. *Ljetopis*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

Lešić, Zdenko 2012. “Pripovjedač Ivo Andrić”. *Međunarodni naučni skup Ivo Andrić – 50 godina kasnije*. Ur. Ferida Duraković i Zdenko Lešić. Sarajevo: ANUBiH: 53–72.

Meić, Perina 2012. “Andrićev model povijesti književnosti”. *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941) / Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)*. Ur. Branko Tošović. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Beogradska knjiga: 221–241.

Meić, Perina 2015. *Književne perspektive: teorijske i književnopovijesne studije*. Rijeka: TiM studio.

Maksimović, Vojislav 1976. “Tri monaha ljetopisca”. U: Čokorilo, Prokopije, Joanikije Pamučina i Staka Skenderova. *Ljetopisi*. Sarajevo: Veselin Masleša: 5–33.

Mujezinović, Mehmed 1968. “Uvod”. U: Bašeskija, Mula Mustafa. *Ljetopis*. Sarajevo: Veselin Masleša: 5–24.

Pogačnik, Jagna 2006. *Proza poslije FAK-a*. Zagreb: Profil.

Ricœur, Paul 1993. *Vreme i priča*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Rizvić, Muhsin 1985. *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Spahić, Vedad 2005. *Vrt Bašeskija. Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti i književnoj znanosti (intertekstualne i meta-tekstualne relacije)*. Tuzla: bosniaARS.

White, Hayden 1987. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press.

SUMMARY

TRADITION AND MODERNITY: ELEMENTS OF THE CHRONICLES AND THEIR ROLE IN THE NOVEL *COLORS OF CHERRY* BY ENES KARIĆ

The essay deals with the relationship of the novel *The Colors of Cherry* by Enes Karić with the chronicle tradition, particularly in Bosnia and Herzegovina. The essay concentrates on formal elements which are taken from the chronicle (the subject of the story, time, space, structure, narrator, sequencing and repetition, etc.), analyzing the way in which they are transformed expanding their semantic features. The way in which the novel interprets the role of narrating in designing the past and the role of the chronicle in symbolic representation of time experience is considered indirectly.

Key words: the chronicle, the novel, Enes Karić, *The Colors of Cherry*, narrating, narrator